

Keelenõuanne

Nominalisatsioon ja nominaalstiil

Krista Kerge

Tallinna ülikooli üld- ja rakenduskeeleteaduse dotsent

Nominalisatsioon – sisult nimisõna moodustamine ilma alussõna tähendust muutmata – on eesti keele loomulikke tehteid ennekõike seal, kus ühe olukorra kirjeldus on vaja teisega ühendada.¹

Näiteks esitab lause *MINU ESKKURSIOONILE MINEK on küsitavaks muutunud*² n-ö põhiolukorra (*MISKI on küsitavaks muutunud*) ja nimetab tegusõnatuletise abil ühtaegu, mille kohta see käib (*ma LÄHEN ekskursioonile > minu ekskursioonile MINEK*). Nii saab tegevust kujutada millise tahes lauseliikmena (*MINU ESKKURSIOONILE MINEKUGA / MINEKU AJAL / MINEKU PÄRAST tekib kodus probleeme; Matemaatikaõpetaja püüdis takistada MINU ESKKURSIOONILE MINEKUT*).

Teaduskeel vajab nimisõnu

Sedasama tuletusviisi (nagu tuletamist laiemini) on vaja ka mõistete tähistamisel: *võimlemine* on sama mõiste argitähistaja, mille kohta ametlikkuses öeldakse *kehaline kasvatus*, või siis tähistab ta hoopis spordiala, mille liigid on *riist-* ja *sportvõimlemine* vm. Tuletatud nimisõnadest on rikas teaduse keel.³

Piltlikult näeb asi välja nii, et üldkeeles räägitakse, kuidas Mari või Jüri, inglane või ameeriklane kõneldes käitub, kuid psühholoogias, kultuuriuuringutes, õigusteaduses jm kujundatakse *käitumise* mõiste, lisades seda tähistavale nimisõnale asjakohaseid täiendeid, nagu *liigi normaalkäitumine* või *käitumine ekstreemoludes*; *kõnekäitumine*, kaasa arvatud *ameeriklase* või *ameerikalik kõnekäitumine*; *lubatud* või *keelatud käitumine*, *ametniku eetikas lubamatu käitumine* jne.

Jüri Jüriste ja Mari Mariste käitumine tuleb jutuks nende teaduste rakenduses ja siis valitakse eesti keele süsteemis kas tegusõna (*Jüri Jüriste käitub kõneviisakuse uuringute järgi soomlaslikult; Mari Mariste käitus avaliku teenistuse seaduses fikseeritud ametnikueetika vastaselt*) või nimisõna (*Jüri Jüriste kõnekäitumine on ebaeestipärane/soomlaslik; Mari Mariste käitumine ei ole ametniku eetikakoodeksiga kooskõlas*).

Nominaalstiilist räägitakse kahel juhul.

Üht esindabki eeltoodud teaduskeele ja selle rakenduslike laienduste näitestik: just seal on nominaalstiil igati õigustatud. Tuletatud tegevusmõisted tingivad teadusalati rohkem või vähem tegusõnast tuletatud teemasõnavara ja tekst on nimisõnarahke. Niisugune tekst on ühtlasi tihe – suhteliselt vähem tegusõnu, vähem side- ja määrsõnu jne.

Teisel juhul pälvib nominaalstiil negatiivset tähelepanu. Temast on kujunenud erilise võimukeele, nn kantseliidi üks vahendeid: tuletatakse seal, kus tegusõna hõlbustaks teksti jälgimist ja mõistmist (näidete juurde tulen allpool).⁴

Ebademokraatlik keelekuju tähtsustab ametlikkust

Demokraatia keeleliste avalduste uurijad rõhutavad, et avalikkusele suunatud tekstid, erakondade, riigi ja omavalitsuse tekstid peaksid kasutama neutraalset ja selget kirjakeelt. Niisugune ühtne keelevorm tagab sisuselguse kõrval ühiskonnarühmade võrdsuse ja välditakse olukorda, kus ametlikkust tähtsustab eriline ebademokraatlik keelekuju.

Et me kõik ajame ametiasutustes asju ja uurime kohati ka oma õigusi, kipub asjatu nimisõnalisus (taunitav nominaalsus) paljudes maades levima laiemaltki, iseäranis töistes tekstides: inimene õpib emakeelt tekstidest ja omandab ka halva keelevormi või stiili üsna kiiresti, kui seda töö ja asju ajades, s.o kindlat liiki tekstides pidevalt kohtab. Samas suunas liigutab üldkeelt arenev üldharidus – mida enam teaduslikke mõisteid tunneme ja oleme teadusstiiliga harjunud, seda raskem on igapäevasuhtluses liigsetki nominaalsust vältida.

Hoopis kurvemad on asjad siis, kui juristid ja kõrged ametnikud erilist keelevormi ühiskonnale omal moel peale suruvad, olles veendunud, et just nende keerukas väljendusviis on hea, ja nõudes seda ka

alluvatelt või muudelt kolleegidelt. Paraku on võimu eriline keele-
vorm sedavõrd elujõuline, et seda tarvitavad oma ideoloogiliselt täht-
sates tekstides ka erakonnad – vähemalt näitab nii Kristjan Räägu
uurimus poliitiliste tekstide keerukusest.⁵

Kõik see omakorda soodustab kõnealuse stiili levikut ajakirjan-
duse ametlikumatessse tekstidesse, mis paraku tähendab ka üldist kee-
lemuutust – ei ole ühtki valdkonda, kust emakeelt keskmiselt õpitaks
nii palju kui ajakirjandusest.

Õigekeelsuslikult probleemikas nominaalstiil on nõndaviisi üsna
levinud, eriti ametitekstides. Seal, kus verb võiks tegevussisu selgesti
edasi anda, kiputakse kasutama tühje tugiverbe ja *mine-* või muid
tegusõnatuletisi. Võiks näiteks öelda: *Autoriõiguse seadus kaitseb peal-
kirja teie teosega võrdselt / võrdsel alusel*, kuid öeldakse hoopis keeru-
kamalt: *Teie teose pealkiri kuulub autoriõiguse seaduse järgi KAITSMISELE
teosega võrdsel alustel*. Võiks öelda: *Registriandmeid saab kasutaja-
nime ja salasõna valdaja muuta veebis*, või lihtsalt: *Tegemist on
veebiregistriga ja kogu andmehaldus toimub Internetis*. Ametnik aga
kirjutab: *Registriandmete MUUTMINE TOIMUB kasutajanime ja salasõna
olemasolu korral veebipõhiselt*. (Siin on peale nominaalsuse lõivu
makstud ka sõnamoele: kõik on ikka *põhine* ja iseäranis moekalt
veebipõhine.)

Probleem on kooliraamatusse jõudnud ammu. Muu hulgas õpet-
tab Tartu ülikooli eesti keele professor Mati Erelt oma 1992. aasta
keskkooliõpikus⁶ nominalisatsiooni kohta mõndagi. Näiteks peab ta
halvemaks väljendusviisi *Siin TEOSTATAKSE jalanõude PARANDUST* või *Lehm
TEGELEB vasika LAKKUMISEGA*, soovitades sisutühjade tugiverbideta va-
riante *Parandatakse jalanõusid* ja *Lehm lakub vasikat*. (Põhjalikumat
teavet leiab muidugi eesti keele käsiraamatust.⁷)

Küsitavusi tekib tegelikult ka siis, kui tuletis ise on igati asjako-
hane. Nimelt nõutakse asjalikult tekstilt ühemõttelisust, mida muude
vahendite hulgas tagab sõnajärg. Näiteid mitmemõttelise sõnajärje
kohta leiame taas eelviidatud õpikus. Sisult on nt küsitav *ema majast
väljumisel* ('ema väljus' või 'ema maja?'). Ühtlasi on seal näidatud,
kuidas täiendeid tegusõnatuletise juurde paremini paigutada. Eeltoo-
dud näite ühene tõlgendus tekib lihtsa sõnajärje-eelistusega *ema väl-
jumisel majast* – omastavaline täiend on eesasendis, muud tuletise
järel.

Iga nominalisatsiooni ei pea vältima

Nominaalsust ei saa, nagu lugejale hakkab selguma, kaugeltki alati vältida ega peagi seda teha püüdma.

Kui õiguses on näiteks kujundatud *rikkumise* mõiste, siis ei saa seda ka inimesest rääkides tegusõnale tagasi viia. Niisugune oskussõna märgib erinevalt kuriteost (kriminaalõigusrikkumisest) haldusõiguse vastu eksimist. Just sellisena ei hõlma sõna kohustuslikke laiendeid, vaid kaasab need seletusse: ei ole öeldud, MILLE rikkumisest on juttu, järelikult ei ole võimalik öelda, et **Jüri Jüriste rikkus*. Arvesse tuleb rikkumise laad ja lause tuleb sõnastada mingi tugiverbi abil, olgu see tegijakohane või esindagu vaatleja aspekti. Näiteks sobivad *Jüri Jüriste PANI TOIME RASKE RIKKUMISE* ja *Jüri Jüriste tegu KVALIFITSEERITAKSE RASKE RIKKUMISENA*. Seesuguste oskussõnade puhul on tuletise kasutamine alati õigustatud.

On teinegi olukord, kus õiguslik täpsus nõuab tugiverbi.⁸ Nimelt on osa õigustatud tegevusi seaduses jagatud nii, et keegi KORRALDAB neid, keegi TEOSTAB neid ja keegi VASTUTAB nende eest. Näiteks vastutab kohalik omavalitsus (valla- või linnavalitsus) teatud liiki teede korrashoiu eest, kuid võib remonditööde korraldamise delegeerida kellelegi, kel on omakorda õigus palgata reaalne teeparandaja. Nii leiame ametitekstidest paratamatult ka tugiverbidega lauseid nagu *Teeparandust korraldab Keila valla teemeister ja teostab OÜ Teerullipoisid*. Et niisugusel juhul olla juriidiliselt täpne, peab lihtsalt Riigi Teatajast kontrollima, kuidas seadus valdkonda reguleerib.⁹

Muidugi on ka muid olukordi, kus mõiste levinud tähistusviis või teksti kulg paratamatult tuletise kasutamist nõuab. Näiteks see, et keegi *tegeleb lilleseadega*, ei ole sugugi seesama, mida väljendab lause *Anna seadis lilli vaasi*.

Igal juhul tasub meeles pidada, et ka tegevuse õiguslik jaotus ei ole kaugeltki igas tekstis oluline. Kui teemaks on näiteks OÜ Teerullipoisid tegemised ja tekst (ka ametlik) räägib nimeliselt sellest firmast, või on tekst igapäevaselt asjalik, ilma et ametlikkus liiga tähtis oleks, siis tohib ikkagi öelda, et *[seda ja seda] maanteed parandab OÜ Teerullipoisid*. Paraku jäävad isegi seaduseelnõude autorid normaalse kesktee leidmisega jänni, sest umbes kolmandik seadustekstidegi *mine*-tuletistest on asjatud. (Ajakirjandusteksti keerukus, sh asjatu *mine*'lisis näitab siinkirjutaja uurimisandmetel samuti kahjuks kasvutendentsi.)

Ilmselt on eriline bürokratlik stiil kui võimuka keelekasutuse märk psühholoogiliselt motiveeritud – kuid isegi see, et kõigi maade keelekorraldus seda tõdeb, ei muuda kroonulikke tekste ühemõtteliseks ja hõlpsasti jälgitavaks. Seda teeb ainult keelekasutaja teadlikkus asjalikust keelest ja demokraatia avaldumisest tekstides.

¹ Sellest valdkonnast on nii oma kandidaadi- kui ka doktoriväitekirja kirjutanud Tartu ülikooli dotsent Reet Kasik: **R. Kasik**, Verbide ja verbaalsubstantiivide tuletusvahekorrad tänapäeva eesti keeles. Keele modelleerimise probleeme 5. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1975; **R. Kasik**, Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tuletusprotsess ja tähendus. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 5. Tartu: Tartu Ülikool, 1994.

² Üldiselt kirjutatakse *mine*-tuletiste määruslikud laiendid tuletisega kokku rütmi järgi: *minu koolimine* oleks kindlasti liitsõnaga ühend, *minu ekskursioonile mine* on selleks liiga pikk ja kohmakas.

³ *mine*-tuletuse ulatusest keelevariantides räägib muude teksti keerukusteguritega põimitult siinkirjutaja doktoritöö: **K. Kerge**, Keele variatiivsus ja *mine*-tuletus allkeelte süntaktilise keerukuse tegurina. Tallinna Pedagoogikaülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 10. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 2003.

⁴ Teksti jälgitavuse kohta vt nt: **R. Kasik**, Õiguskeele lauseehitus. – Õiguskeel 1995, nr 1, lk 16–21.

⁵ **K. Rääk**, Poliitiliste programmide keel. – Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. Toimetanud R. Kasik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23. Tartu: Tartu Ülikool, 2002, 115–127.

⁶ **M. Erelt**, Nominalisatsioon. – Eesti keele õpik XI kl. Tallinn: Koolibri, 1992, 140–142.

⁷ **M. Erelt**, **T. Erelt**, **K. Ross**, Eesti keele käsiraamat. Tallinn: EKSA, 1997, 2. tr 2000. Selle käsiraamatu eriline eelis on üldkasutatava veebivariandi olemasolu: vt www.eki.ee/raamatud.

⁸ Sellest on juristidele kirjutanud Sirje Mäearu ja tema artiklist leiab rohkem näiteid, vt: **S. Mäearu**, Nominaalstiil õigustekstides. – Õiguskeel 1996, nr 5, lk 9–12.

⁹ Elektroonilises Riigi Teatajas aadressil www.riigiteataja.ee on võimalik otsingumootori tekstireale tippida otsitav mõiste, nt perearsti vastuvõtule registreerimine, ja pakutud tekstidest vaadata, kas ja kuidas on jagatud vastutus, korraldus ja teostus.